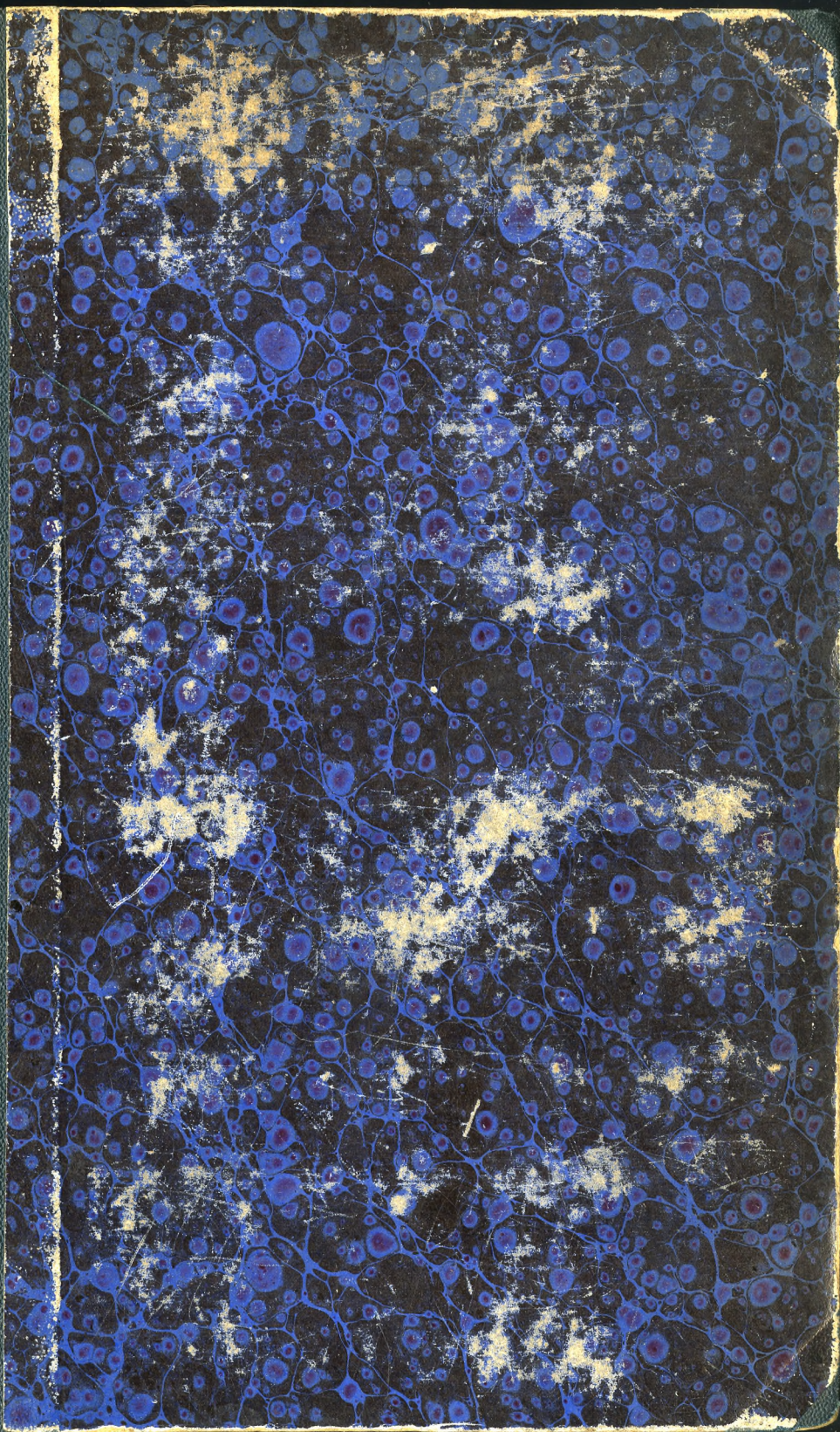

Politikai
röpiratok,

53.

53

405

Bk.

LEVELEK

A

POLGÁRI HÁZASSÁGRÓL!

MINDEN SZABADELVŰ POLGÁRNAK

AJÁNLVÁ.

NÉMETBŐL

Monte-Christo.

[Brankovics György.]

GYÖR, 1869.

NYOMATTA ÉS KIADJA CZÉH SÁNDOR.

Ara 50 kr.

LEVELEK

A

POLGÁRI HÁZASSÁGRÓL!

MINDEN SZABADELVŰ POLGÁRNAK

AJÁNLVA.

NÉMETBŐL

Monte-Christo.

(Brankovics György.)

GYÖR, 1869.

NYOMATTA ÉS KIADJA CZÉH SÁNDOR.

bib752 00769152

LEVELEK

DE BALLAGI GÉZA.

„Keine Halbheit“

(Korrigiert und ergänzt)

ELŐSZÓ.

Stolz Albánnak harmadik kiadást ért „Wechselbalg“ czimü röpirata jutott néhány hóval ezelőtt kezembe. E röpirat, mely a polgári házasságot mint a kor bűnbakját tünteti fel: sajnálatomat idézte elő. Sajnáltam a tehetséget, mely drága idejét, ily „gaz“ összeírására pazarolja; sajnáltam az olvasót, a ki pihenő óráit, ily „poronty“ mű átbetűzésére áldozza fel; megsajnáltam az irodalmat, a mely halhatatlan szü-löttei között, ily váltott gyermeket megtúr. ¹⁾

Stolz Albánnak ama három pontja, a mely körül munkája forog, u. m. 1. A polgári házasság, népcsalás. 2. A kereszténység megtagadása. 3. A valódi házasság rothasztója: bennem is felkölté a vizsgálódási vágyat. Vizsgálódásaim közepette azonban, megjelenik Bécsben egy minden tekintetben kitünő mű: „Briefe über die Civilehe“! Miután pedig e mű írójánál ki sem szólhat szakavatottabban e tárgyhoz, kedves kötelességemül ismertem e művet, a magyar közönséggel is megismertetni, azt — saját jegyzeteimet félre téve — édes anyanyelvünkbe átültetvén.

Mert kívánatos, szükséges, hogy a polgári házasság fogalmát, mi is tisztán lássuk, mibenlétével mi is megbarátkozzunk, annál is inkább, mert a polgári házasság e kor életkérdése s lehetetlen, miszerint jelen országgyűlésünk kikerülje ezen s a vele összefüggő kérdések tárgyalását; lehetetlen, hogy e tekintetben csak annyit tegyen, mint a múlt törvényhozói testület, azaz semmit.

¹⁾ Wechselbalg = gaz, poronty, váltott gyermek.

Jobb, ha mi magunk egyengetjük a kor liberalis eszméinek útját, mintha készületlenül lepnek meg, mert megtestesülésök el nem marad; jobb, ha mi magunk igyekszünk az emberiség, a műveltség, a felvilágosodás kivánalmainak megfelelni, mintha bevárjuk, míg e kivánalomból követelés leend s a társadalmi, nem különben a vallási forradalom, melynek parázsa, ne ámitsuk magunkat, csak kedvező szélre vár, hogy minden kebelből óriási lángokban törjön elő, rohanó árfával mindent megsemmisít.

„Das Alte stürzt, es ändert sich die Zeit,
Und neues Leben blüht aus den Ruinen!“

Schiller.

Ime, a levelek, olvassa át kiki, szerezzon tiszta fogalmat, vizsgálódjék maga is, azután tegye szívére kezét s válaszsza meggyőződéseül a jobb részt, mert:

Der Mensch, der zur schwankenden Zeit auch schwankend gesinnt ist:
Der vermehret das Uebel und breitet es weiter und weiter.

Göthe.

PEST, 1869. augusztus 1-én.

Monte-Christo.

Álláspontunk.

A félrendszer szabály mindenütt, de különösen a politikában, rossz. Mert — a barátokat ki nem elégíti, az elleneket csak elkészeríti, s így viszályba jó mind a két részszel. A haszna pedig, a menyinyiben a bajt nem a gyökerén gyógyítja, hanem annak csak a hegyét töri le, szinte nagyon kevés. Tapasztalták ezt, különösen Lajthán túl, azon törvényeken, melyek a concordatum s a hierarchia bástyáján rést ütöttek. Kivették ugyan a papság kezéből a házassági ügyek felett gyakorolt bíraskodási hatalmat, de meghagyták az immunitás fegyverét, melylyel folyvást harcol s a törvényekkel daczol. Sőt mi több! Ők, kik mint győztesek hagyták el a küzdőtér, félelmet árultak el; a legyőzött előtt visszavonultak szerény menedék helyökre s megteremték az ügynevezett: ideiglenes, kivételes polgári házasságot, a mely egészen, a félrendszer szabályok közé tartozik, s a mely születésekor számos kellemtelen órát szerzett azoknak, kik inkább számolnak egész számokkal, mint törtekkel.

Vérmesebb kedélyek igaz, csak helytartóját látják ebben, a kötelező polgári házasságnak, s látszólag hála a Clerus módorának, a mely az államban folyvást állami szerepet tulajdonít az egyháznak, igazuk van. Intő példa ez reánk nézve, a Lajthán innen lakókra, kik e tekintetben — habár a kérdés körmünkre ég — még csak annyit se tevének, hogy a középkori eszmék fertőjében fuldokló szentszékét megsemmisítve, nemcsak a két evang. hitfelekezeti egyház, hanem minden más vele egyenjogósított egyház hiveinek házassági ügyei elintéztét, a világi törvényszékekre bíztuk

volna. Vigyázzunk tehát, hogy törvényhozó testületünk ne teremtsen hasonlóan valami idétlen alakot; ne elégedjünk meg a félrendszabályokkal, mert ezekből már úgy is elég nyomja lelkiismeretünket, hanem teremtsünk egészséges anyagból ép törvényt. Az ellenek ez esetben is csak oly mérvben fognak boszankodni, csak oly dühvel fognak fej-, kéz- és lábbal hadonázni, mintha valami törpét nemzünk; s ha már haragra akarjuk őket gyulasztani, inkább fontosabb, mint csekélyebb dologért tegyük azt, legalább tudni fogjuk, miért köveznek.

A polgári házasság törvényének a jogi állam vegyészileg tiszta alapjából kell erednie, az állam tagjainak hitvallására nem szabad tekintettel lennie. A mi egyébiránt lehetetlen is, mert a vallási türelem elvén nyugvó állam különbféle, egymásnak ellentmondó dogmákkal bíró felekezeteket egyesít magában, s így, ha a dogmára lenne tekintettel, a különböző felekezetek számára, különböző házassági törvényeket kellene alkotnia. Am mi volna akkor a polgárok jogegyenlőségéből? Pusztá sallangnál semmi egyéb. A polgári térre vonatnék át az ellentéteknek egész hálózata, mely jelenleg, a theologiai álláspontnál fogva, az egész házassági intézményt fogva tartja; egy dogmatikus polgári törvény pedig már születésekor magában rejtené a halál magvát. Életrevalóságának tehát első feltétele a dogmától függetlenség!

A házassági törvénynek, a vallással közvetlenül nincs is teendője, mert a házasság társadalmi és nem vallási intézmény, a házasság természeti törvény. Ama forró vágy, mely szerint két szerető kebel test és lélekkel egész életre nézve, egymásé óhajt lenni, egymással boldogságot és nyomort, örömet és bánatot kész megosztani; egymást soha el nem akarja hagyni; ez a vágy korántsem a katolikus egyház holtigtartó, felbonthatlannak nyilvánított házassági dogmájából, hanem közvetlen a szeretők szívéből ered, a vallásnak minden közreműködése nélkül, mint az emberi érzelem legbájosabb virága. És hol az ok, melynél fogva e virág ápolását, felette az örökösödést, a pap különös gondjára bizzuk? Hiszen a vallás s a házasság között sehol sincs különös összefüggés!

A vallásnak az ember egész életét át kell hatnia, s a paptól nem igényel nagyobb gondot a házasság, mint az ifju és a szüz. A házasság által létrehozott jogok és kötelek tisztán társalmi természetűek, a házasságok egyéni viszonyait illetik, a gyermekek nevelését, a vagyon kezelését, tehát mind oly dolgokat, melyek az államhatalom védelme alá tartoznak. Maga az ifjuság vallásos nevelésének ellenőrzése is a modern állam kötelességeihez tartozik, mert tagjainak testi és lelki jólétére egyiránt törekszik, és a papság soha se tartson attól, hogy az állam, a tiszta vallásosság terjesztésében, akadályozni fogja. Sőt ellenkezőleg kívánatos, hogy egy bitorlott hierarchikus hatalom megtartásáért vívott harc helyett, az állammal váltsz vetve, e cél elérésére segédkezet nyujtsz. A vallásosság sohasem fog e világról eltűnni, habár alakját idővel meg is változtatja, mert ama abszolút függési érzet, melyben a vallás áll, az emberi szívben kiirthatlanul él. A lelkész segédkezet, a család, soha sem fogja nélkülözhetni. Ha azonban e segédkezet, csak úgy vásárolhatjuk meg, ha megengedjük, hogy a hierarchia dictálja a törvényt, mely szerint családot lehet és szabad alapítanunk: vissza kell azt utasítanunk. Még egyszer: a házasság társalmi s nem vallási intézmény s reá nézve nem az egyházi tan, hanem egyedül csak a polgári jogelv az irányadó. A polgári házassági törvénynek tehát a dogmától tökéletesen függetlennek kell lennie, s a házasság érvénye, felbontása, akadálya stb. mind oly kérdések, melyek tekintet nélkül a hitvallásra, a polgári törvényben lehetnek csak tökéletes megoldásukat.

E határok megtartása mellett meg fog adadni a császárnak, a mi a császáré, és az Istennek, a mi az Istené; helyre lesz állítva az egyház és az állam között ama valódi viszony, a mely a szabad egyháznak, a szabad államhoz való viszonya. A polgári törvény szerint egyesített párok mindegyike a saját hitvallomása szerinti pap áldását is kikérheti. Ezen vallási cselekvénynek azonban semmiféle hatása sincs a polgári cselekvényre, úgy hogy például a házasság felbontható, habár az egyház dogmája tiltaná is azt. Az elváltak új polgári házasságra is léphetnek, habár a pap e dogmaellenes, másodszeri házasságtól az áldást meg is tagadná. Ily meg-

tagadás azonban, ha az eljegyzettekben a vallási érzet valóban élő, lehetetlen, mert lelkiismeretök által felfognak szólíttatni, miszerint oly vallási társalomból, melynek hitelvét ily fontos esetben nem osztják, lépjenek ki s térjenek oly felekezethez át, a mely a házasság felbonthatlanságát nem sorozza dogmái közé. Ez lényege a szabad egyháznak, a szabad államban. De le kell mingyárt kezdetben rontanunk ama balhitet, mintha az egyház szabadsága alatt, annak, az államtörvények hatalma alóli felszabadítását értenők; sőt ellenkezőleg, az egyházi társalom van, minden egyéb társalomnál, leginkább az állam törvényeinek alávetve. Mert ha az egyház főbbjei egy külhatalom itéletétől függnék csak; ha a püspökök immunitása meghagyatik: az állam céljainak elérésében a legnagyobb mértékben akadályoztatik; ha valamely vallási felekezet vezéreinek, az immunitás vérté alatt, az állam alaptörvényei ellen netán lázító szónoklatokat lehet tartani, az állam céljai meg is hiúsulnak. A vallásnak hirdetői e kivételes állására nincs szüksége, csak a Krisztus igazi tanával ellentétben levő hierarchia sóvárog azután. A keresztény vallás nem az erőszak, a hatalom, hanem a szeretet vallása s a pap egyedüli hatalma a meggyőződés legyen. A viszálykodó egyház, mely a hitvallást kiharja erőszakolni, a történet tanúsága szerint utóbb is az inquisitionnak sötét börtönei, s a máglyákhoz vezető borzalmas útra lép. A mindenkit egyiránt kötelező polgári házasságnak kimondásakor, a püspökök immunitását, a szentszék biráskodási hatalmát, meg kell szüntetni, hahogy az már előbb meg nem történt.

A házasság társalmi intézmény.

Ha az állatok benső életét vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy a lélek s a kedély bizonyos kitünő tulajdonságai, melyek az emberi nemben, mint a sugarak a gyúponban, egyesülnek: különböző állatnemek között megosztva léteznek, s azért csak egyoldaluan, de annál feltünőbbben fejlődnek ki. Így például az ember nem lehet hübb a kutyánál, a mely ura sírján lehell ki életét; az anya nem szeretheti gyöngédebben gyermekét a nőstény majomnál, a mely szeretetből agyon öleli kicsinyeit; és a családanya, a ki keresetét eltékozza, míg gyermekei szükségét szenvednek, épen oly rútul cselekszik, mint a róka, mely párjától a kölykei számára hozott ragadmányt elorzza. Az állatok természetén gyakran tanulmányozhatjuk az emberit. Sok száz, például a madarak nemei közül, szigorú monogamiában él, melynek köteléke, csak az egyik félnek kidőlte után, szakad szét. A szerelem, mely a kis dalnok kebléből vágyó hangokon tör elő, épített véle a zöld lombok közé a fészket; a szerelem indítja eledel keresésre kicsinyei számára; a szerelem tanítja őket repülni, dalolni; a szerelem tartja még akkor is össze a szárnyas párt, ha tarka tollazatukat az évek száma már megszenteleníté. Itt tehát feltaláljuk az ifjuság tüzeit, a nemi szerelmet, a szülőit, fel az aggkor hű barátságát, tehát az élet-hossziglan tartó frigyét. Nem az ember fedezte fel a házasság intézményét; nem az ember szentesíté először az egynejuség s elválhatlanság törvényét, él az magában a természetben, s millió teremtményben mint természeti törvény. És régóta, mielőtt az ember, mint a teremtés végső műve, a föld színpadára lépett, lé-

tezett már itt feloldhatlan házasság. Nem is az által különbözik az ember, érzés és vágyaira nézve, az állatoktól, hogy a természet más hajlamokat, érzeteket, szenvedélyeket oltott belé; sőt inkább a szerelem, a gyűlölet, a ravaszság, képmutatás, a boszú, nagylelkűség, hiuság, utánzás, mind a kettőben fellelhető. A különbség abban áll, hogy az állat természeti ösztönét vakon, meg-gondolás nélkül követi, az ember pedig elmélkedése tárgyául önmagát is választhatja; ösztöneit, érzeteit, szenvedélyeit tanulmányozhatja, zabolázhatja, nemesítheti, szóval önmagát nevelheti, tökéletesítheti. A természet kegyétől azonban még is függésben marad, mert oly tulajdonokat, melyekhez a természet tehetéket nem adott, soha sem fejleszthet ki magából.

Határozottan állíthatjuk, miszerint a természet az embert egynejlésre szánta akkor: a midőn szívébe a szenvedélyek leg-hatalmasbikát, a nemi szerelmet helyezé. Igaz, csak a vörös s a fekete tenger túlsó részére kell tekintenünk s véleményünk a több-nejliség hazájában ellenmondásra talál. Sőt a keresztény nyugat országaiban is, habár változtatott fátyol alatt, de elégszer talál-kozunk azzal. Ámde a török, a perzsa, arab, nyilvános — a germán, szláv, román és sok más nemzet titkos soknejlisége nem egyéb, a népek társalmi tévedéseinél, kikenél az emberiség tiszta fogalma még jelentőségre nem emelkedett; nem egyéb azon egyesek er-kölcsi tévedéseinél, kikenél az csaknem elnémíttatott. A keleti em-ber háremét, az örökölt elpuhulás és az élv-vágy tölti meg a nők gyönyörű alakjaival, kik érzékiségének bizelegni kötelesek; csalfa bujaság vezeti a nyugat lakóját nejének oldaláról, gyermekei kö-réből, bájos kedvesének karjai közé. Ám egyikét sem vezérli az emberi természet tiszta — hanem a nemzeti szokás, az erkölcs-telenség által elkorcsosult — szava. Ha a szerelmet a maga tiszta, emberhez méltó alakjában látni ohajtjuk, tekintsünk az ifju és a szüzre, kiknek szívében, mint a villany, most vonúl át először az együvé tartozásnak titkos érzete. Meglepi őket a vonzalom cso-dája, s egymás közelében fogva tartja. Nem egyéb ez a lelki szerelemnél, a szellemi őszhang sejtelménél; ez az alaknak tisztán æsthetikai tetszése, mely ama gondolatnál, hogy a test e szép

vonásainak alapja: hús és vér, megrettennék. Oly érzet ez, mely sem térhez, sem űrhöz nem lánczolható, mert a kölcsönös szemlélődésben a szeretők elfeledik a jelent, el a jövőt, az életet és halált, az ily szerelem egy pillanatnak örökléte. Ámde az enyhe, szellős tavasz után a tikkasztó nyár következik; a szívben hőség támad; a tiszta fehér láng, mely a testet eddig csak körüljátszta, megtámadja azt; anyagilag elsötétül, s az érzékiség égető parázsává, nemi szerelemmé lesz, mely utóbbi a testet önfeledésben egyesíti, ám a láng éle a lélekben előbbeni tisztaságában tovább is világít s ártatlan fényével a testet is besugároozván, megdicsőíti azt. E pillanatban a szerelem az egész lényt, a lelket, a porhüvelyt, birtokába vette; a szellemi együvé tartozásnak érzete, a lelkek öszhangja, a testet maga után vonzotta. A nemi szerelem emberhez csak akkor méltó, ha a lelki szeretet által nemesítetik.

A férfi s nő teljes egyesülése egy hason teremtményben testesül, saját gyermekökben; e gyöngéd emberi bimbóban — melyre mindkettejük szeretete átvitetik, melyben szíveik újra találkoznak, szeretetök tágabb mezőt, egy új meggazdagulási pontot nyer. Minden bú az atya-, minden gond az anya részéről, minden — a gyermek betegségánál közösen virrasztott éj, egy új szemet képez szerelmök lánczában, melyet sem a közeledő aggkor, sem a testi bájak hervadása nem képes meggyöngíteni. Mert arczuk minden redője egy fáradalmasan átküzdött élet tanubizonysága, s oly emberek — kik ily közös emlékekkel bírnak, nem válnak el oly könnyen egymástól. Hű szeretettel, melyben az érzékiségnek már semmi része sincs, haladnak az élet esteje felé, ama végóhajjal, vajha a sírban is egyesülten lehetnének! — habár mosolyogva meg kell vallaniok, hogy a por a porról mit sem tud. Nem elég, hogy az élet minden percében egymáséi valának, a sírontúli együttlét gondolatával akarják egymást vidámítani.

Ekként nyilatkozik az igazi, tiszta szerelem a férfi és a nő között. A természet maga vezeti az embert az egynejlőséghez, a holtig tartó házassághoz. Az ember egyedül kíván birtokába lenni szerelme tárgyának s a gondolat, hogy abban háboríttatik, lelké-

ben a féltékenység szenvedélyét költi fel. Sőt az ész is, melylyel tetteit vizsgálva szemléli, ugyanazon útat jelöli ki. Az ész is azt mutatja, mikép a házasság eszméje a legtisztábban, a legtökélyesebben akkor valósítható, ha két lény kizárólag s holtig bírja egymást. Az ilyen házasság a legsikeresebben nemesíti az abba lépőket, nemkülönb a gyermekeket, melyek belőle származnak; a többnejűség pedig a titkos úgy, mint a nyilvános, a szülők és a gyermekekben gonosz szenvedélyeket ébreszt, a családi élet iránti érzetet a társalmi rend e legfontosabb alapját aláássa. Tekintsük meg a hárem nőit: ama törekvés, melyszerint a nő a vetélytársnők fölött a kényúr kegyéért küzd, csak a féltékenység lángját szítja kebelében, a legaljasabb rágalomra, boszura indítja, s jellemét megrontja; az anyák e versenykedése a gyermekekre is átszáll, zsenge szíveikbe jó korán a gyűlölet, az irigység gonosz magvát hintvén el; lássuk mily aránytalanul osztja meg az atya a kegyelt s a nem kegyelt nők közti szeretetét; a váltakozó cselszövények, elérzékenyítő érzelmi évek befolyása alatt mennyire szenved jelleme! Avagy fordítsuk figyelmünket nyugot ama polgárára, a ki két családnak megalapítója, lássuk őt mint egy tiszteletreméltó nő törvényes férjét, s mint egy kegyelt kedvesnek titkos férjét; ott mint törvényes, itt mint törvénytelen atyát; lássuk, mint hullámzik szerelme a két család között ide oda, miként ingadoznak érzetei erre arra; mint veszíti el lassanként a folytonos, állhatatlan érzelmi élet következtében, a házi tűzhely, a családi érzet valódi tudatát; gondoljuk meg, mennyire kénytelen a törvények védelme alatt nem álló kedves, a törvényes nő férjét, kaczérsága minden eszközeivel magához édesgetni; mennyire küzd folyvást a szerelem ama maradványával, melyet a férfi még törvényes neje számára fentartott; elmélkedjünk mindezek felett, és lehetetlen azon meggyőződést nem osztanunk: hogy az ész épen úgy mint a természet egynejűséghez vezet.

Kimondtuk itt egyúttal s elítéltük mindazon törvénytelen viszonyokat, melyek a törvényes házasság mellett fennállanak; s azok, kik ily viszonyt kötnek, ép úgy a természet, mint az ész ellen cselekesznek. Ha visszaemlékszünk azon képre, melyet a tiszta bol-

dogságról, két holtig egyesült ember számára ecseteltünk, meg kell vallanunk, hogy a szerető szív nem ismer magasztosabb, forróbb óhajt, egy élethosszig tartó frigynél! A házasság holtig terjedése: a házasság eszméje! Megmutatván azonban, miszerint a házasság társalmi intézmény, természeti törvény: nem törődve a szokás, az egyház dogmáival, kénytelenek vagyunk annak felbonthatóságát is kinyilatkoztatni, mihelyt a természet s az ész az elválást kívánja!

A házasság felbontható.

Minden dolog magában rejti értékének és erejének mértékét. Ha többet követelünk tőle, mint a mennyire képes, benső ellentét teszi tönkre. Így a házasság is. A házasság szükségessége a mint a természet kezéből kikerült, az ember keblébe iratott, s ama sokféle, majd mulékony, majd tartós alak, melyben — az ember fejlődésének történetében — fellépett, nem egyéb, mint ama természeti szükségesség kifejezését célzó, többé kevésbé sikerült kísérlet; az embereknél csak úgy mint az állatoknál, a solid és szilárd házasságon kívül, könnyed szűnyog- s pille-természetű viszonyokra is akadunk.

A házasságnak két embert a legtisztább lelki szeretet által kell összefűznie, s ezáltal az emberhez méltó nemi-egyesüléshez vezetnie; a házasságnak művelnie s nemesítenie kell a házasfelek lelkét és szívét; elő kell mozdítania az abból származó gyermekek bölcs nevelése által az emberi nem tökélyesbítését; a házasságnak elő kell teremtenie a valódi családi élet létrehozása által a társalmi rend számára a legfontosabb alapot; a házasfelek, a gyermekek, s ez által az egész emberi nemnek legnagyobb boldogságát kell előidéznie.

Mindezt a legbiztosabban, a mint már megjegyeztük, csak az egynejuség alakjában érheti el. De az élethosszuság alakjában is! Szabad-e mindjárt kezdetben ama felszólítással „légy felbonthatlan“ elébe lépni? Bizonyára nem. Egy ily követelmény a házasság célját ezer meg ezer esetben kijátszaná, s az egész intézményt meggyógyíthatlan ellentétbe hozná önmagával. A házasságtól azt ki-

vánni, hogy felbonthatlan legyen, annyi, mint többet kívánni tőle, mint a mennyire természeténél fogva, s öngyilkosság nélkül képes. A házasságnak a házasfelek legnagyobb boldogságát kell megalapítania! Ám ha az egyik rész erkölcsileg bukik, s pedig annyira, hogy élete a másik részre nézve a legnagyobb nyomor forrásává válik! Teljesíti-e akkor is célját? — A házasságnak a házasfeleket szellemileg és erkölcsileg nemesítenie kell! Ám ha a nő a durva férfivel, vagy a férj az aljas nővel, nem maradhat tovább a legbensőbb élet és lelki közösségben a nélkül, hogy önmagát saját szemé előtt le ne alacsonyítsa, hogy önmaga előtt el ne piruljon? Mivé lesz akkor az erkölcsi nemesítés? — A házasság, a személyiségnek egy más lény irányában való teljes feláldozása, a legnagyobb függési viszony, melybe ember léphet. De az ember nem érzi a lánczokat, mert oly teremtménynek engedte át magát, melyet jobban szeret és tisztel önmagánál, melynek személyiségében saját énjénél többet vél lelteni. Ám ha e szeretet és tisztelet eltűnt, ha utálat és gyűlöletté vált? Akkor a legszörnyűbb rabszolgasággá válik, mely borzasztóbb a szerencsen helyzeténél, a ki az ültetvényesnek csak kezeivel, csak idegei és izmainak erejével szolgál, míg a házasfél egész szellemi éltével, legszentebb érzeteivel ki van a másik durva önkényének téve. Gondoljuk meg, mi az, midőn lelkünket és testünket egy megutált akarathoz vagyunk kénytelenek alávetni; midőn gyűlölet s megvetéssel szívünkben kénytelenek vagyunk olyasmit cselekedni, a mit csak a legtisztább szeretetnek lehet és szabad cselekednie, ha emberhez méltó akar lenni! Gondoljuk meg, hogy az ily kényszer-viszony a legutálatosabb, mit emberi képzelődés teremthet, s hogy szegény áldozatában az erkölcsi érzetet megöli; a gyöngye jelleműt könnyelműség s kicsapongáshoz vezeti; a nemes, magas lelket pedig örüllté teszi! És az ily házasság, a mely maga után az ember lelki és erkölcsi romlását vonja, legyen felbonthatlan? Lehetetlen! Senki sem köteles önmagát meggyaláznai, s oly rabszolgaságban maradni, a mely szégyenpirt űz az arcba, és ha százszoros esküvel kötötte volna is le magát; az ember csak a nemesnek vélt ember irányában szentesíté házassági szövetségét esküvel, nem pedig az alacsony, a megvetésre méltó

irányában, a ki az előbbeniből bontakozott ki. Az ember tetteinek legbiztosabb próbaköve az önérzet. A mit ennek elvesztése nélkül nem tehet, a mi legbensőbb érzetével ellenkezik, azt — ha mindjárt Shylok-joggal követelné is valaki tőle, ne tegye, mert tette erkölcsstelen lenne, s az erkölcsiség a jog fölött áll. Látjuk tehát, miszerint vannak esetek, a midőn a házassági viszony fentartása az ember erkölcsi méltóságával össze nem egyeztethető.

A házasságnak, az abból származó gyermekek bölcs nevelése által az emberi nem tökélyesbitésére és nemesítésére is kell hatnia. Elérheti-e azonban a fönnebb ecsetelt szerencsétlen házassági viszony e czélt? Bizonyára nem. Az ember nevelése csak a boldog, csendes tűzhely körében, csak a valódi családi életben sikerül; a gyermeki lélek gyöngéd bimbóját, az érzetek illatozó virágává, csak a szülők közös összhangzó hatása fejlesztheti ki. Ama vész közepette, mely a szülők szíveit szétdúlja, a családi életben gyógyíthatlan szakadást idéz elő, a nevelés nem sikerülhet; nem, ama lenézés, megvetés, gyűlölet telt légben; nem az egymással ellenkező nevelési elvek harcában, miről a finom érzékű gyermeki kedély, daczára az azt rejtegető mesterkéltségek lepelnék, csakhamar értesül. A gyermekek, különösen az érettebbek nevelése, szerencsétlen házasságban, többnyire szerencsétlen. Egy ily házasság ama czéloknak, melyeket a természet és az ész ez intézmény elé szabott, egyikét sem éri el, sőt ellenkezőleg mindegyikét meghiusítja, és mi mégis megtartsuk? felbonthatlansága még is megdönthetetlen sarktétele legyen? Nem volna-e ez annyi, mint a beteget épen azon gyógyszerrel ölni meg, melylyel megakarták gyógyítani?

„De — hallom egyik vagy másik olvasó ajkáról — barátom, ön Don Quixot lovag módjára, a szélmalomok ellen küzd! ki fogja ama szerencsétleneket további együttlétre kényszeríteni; elválasztják őket ágytól asztaltól, s vége minden kinnak. Ám a házasság kötelékét felbontani, minek?”

Erre csak azt válaszoljuk: hogy a házasságot, mint társalmi intézményt, mint természeti törvényt fogtuk fel, s úgy is fogjuk felfogni, és hogy az ágy és asztaltóli elválás fura szülöttjéről sem a természet, sem pedig a hagyományos előítéletek selejttjétől

megtisztított ész, nem bír tudomással. Vagy létezik ama lelki szerelem, ama lelki öszhang, ama nemi szeretet a férfi s a nő között, a mely a lét legnagyobb boldogságát a legbensőbb élet-közösségben ismeri föl, s akkor létezik boldog, vidám házasság is; vagy megszűnt a házassági együttlét lehetsége az ebbeli érzetek kihaltával, a legyőzhetlen ellenszenv, a jellemek megoldhatlan ellentétei sat. által, s akkor a házasság végét érte, mert a logikának legogyszerűbb szabálya az: hogy az okkal az okozott is megszűnt. Avagy nevezhető-e az oly viszony, melyben a kölcsönös elkeseredés s elidegenülés annyira ment, hogy a házasság alig lakhatnak meg egy fedél alatt; melyben a tiszteletnek minden érzete, a szívnek minden rokonszenve, az érzékek minden kívánsága kihalt, nevezhető-e az ily viszony házasságnak? Mi marad ott meg a házasság fogalmából a hol minden kellék elmaradt? — Semmi! Hol lelhető itt még föl a házasságnak csak egy köteléke is? — Sehol!

De puszkaporunk még el nem fogyott. Miért kívánja ellenfelünk a házasság kötelékét fentartani, ha annak fogalma megszűnt? Avagy a házassági boldogság a véletlen azon kedvenceinek legyen kiváltsága, kik a szerencse istennőjének kelyhéből első huzással nyerőszámra tettek szert? S azon számtalan ezer, ki szívbeli választatásakor saját bűne nélkül tévedett, legyen a házassági boldogságtól örökre megfosztva? Vagy nyugodjék meg nyomasztó sorsában, s vigasztalja magát azzal: hogy a síron túl megadatik neki az, a mit e földön, saját hibája nélkül, nélkülöz? Ezt tudva, miszerint a menyben nincsen házasság, nem teheti! A szerzetesi erénykedésnek pedig ama sötét kora, mely az élet hivatását a földi kívánságok kiirtásában helyezte elmult. A természet vidám szava azt mondja: „légy boldog!“ A természet házasságra, a legnagyobb boldogság, melyet ember e földön lelhet, megszerzésére szólít fel. Miért ne követnők, miért ne volna szabad szavát követnünk? Miért helyzünk önmagunk boldogságunk elé oly akadályt, melynek alapja sem a természet sem az észben nincs? Avagy nem kínozzuk önmagunkat akkor, a midőn makacsul ragaszkodunk egy oly házassági kötelékhez, a mely valódiságban nem létezik s a mely által önmagunkat létünk céljának egy másik boldogabb házasság-

ban elérhetési lehetőségétől megraboljuk? Miért találjuk fel az ágy s asztali elválás intézményét? „Mert a katolika-egyház dogmája a házasságot holtig s felbonthatlanuak nyilatkoztatja ki“. E tárgyról még bővebben értekezünk. Itt csak azt jegyezzük meg, miszerint nem egyházi, hanem polgári házassági törvényekkel van dolgunk, a melyek hazánk minden egyenjogositott hitfelekezetek tagjaira egyenlően kiterjednek, s így a hitvallásra tekintettel nem lehetnek, hacsak elnevezésöket már megszületésök perczében nem akarják meghazudtolni, sa különbféle dogmaticus házassági törvények casuistikájává nem akarnak aljasulni. A valódi polgári házasság az ágy s asztali elválást, mint a házassági kötelék felbontásának surrogátumát, nem ismeri; azt legfeljebb csak ideiglenes kísérletül alkalmazhatja, hogy a házasfeleknek idejük legyen tisztába jöni a felett: valjon pillanatnyi felhevülés vagy pedig tartós-e az ellenszenv s az elválásnak állítólagos oka. Mert a törvényhozás nem kedvezhet, nem szabad kedveznie a könnyelmű elválásnak. A hol azonban a házasság lényege s fogalma szerint megszűnt létezni, a hol gyűlölet, megvetés, utálat, foglalta el a szerelem a tisztelet s a tetszés helyét, történjék ez bár csak az egyik házasság félnél is; a hol a legbensőbb életközösség, a házasfelek s a gyermekek jóvoltának veszélyeztetése nélkül többé fenn nem állhat: ott a törvénynek bátran ketté kell metszenie a köteléket s a viszonyt, mely a házasság czélját, a helyett hogy előmozditaná, inkább meghiúsítja, mely a valódi házasságnak csak gúny és torzképe, fel kell bontania.

A polgári házasság holtig tartó ágy és asztali elválást nem, hanem csak a házasságnak teljes felbontását ismeri.

Az elválás és a dogma.

E leveleknek, melyek — a polgári házasság intézvényét tárgyalván — confessionális házasságot el nem ösmernek, a dogmatika terére kiterjeszkedniök nem volna szabad. Azonban megfontolva, miszerint itt egy, Magyarországra nézve is lényeges intézményről van szó; miszerint a polgári házasságról még nincs mindkinek tiszta fogalma: megbocsátható, ha a szentek szentéhez, a dogmához is merünk nyúlni. A házassági törvényhozás minálunk eddig tisztán dogmatikai, még a nem római katolikus hitfelekezetekre nézve is. Az esküvésnél a vallási cselekvény mindenütt előtérbe lép, s az ember képzeletére izgatólag ható szertartásai által háttérbe szorítja, elhomályosítja a józan polgári cselekvényt. Az esküvésnél jelenlevők közül mily kevésnek jut eszébe, hogy a pap, midőn a jegyesektől az ünnepélyes házassági esküt átveszi, egyszerűs mind az állam megbizásából mint nyilvános hivatalnok jár el. A pap köntöse alatt rendszeren elszokott tűnni a hivatalnok! Csoda-e tehát, ha a nép felfogásában a házasság vallási oldalát, a polgárral oly szorosán egyesíti, miszerint a dogmától ment, tisztán polgári házasságot, csak nehezen képes felfogni. Szükséges tehát annak fogalmát élesen meghatározni, szükséges ama viszonyról, a mely közte s a dogma között létezik, közelebbről szólani.

Ha valamely vallásalapítónak tiszta tanát ohajjtuk ismerni, az összes tananyagból, a mely hagyomány útján jutott reánk, el kell mindjárt gondosan távolítani mind azt, a mi különösen a vallásról nem szól. Mert megeshet, hogy az alapító az egész embert igyekeztvén reformálni, híveinek nemcsak vallási igazságokat hirdet, hanem jogi s társalmi utasításokat is ad. Így pl. Mózes a zsidóknak

nemesak hittant, hanem számos rendőri és kormányzati utasítást is adott. Krisztus sem ragaszkodott szorosan a vallás teréhez, hanem többször híveinek, de különösen elleneinek kérdései által ösztönöztetve, a házasság intézvényét vonta magyarázatainak körébe. Magától értetődik, hogy ilyenkor nem mint vallástanító, hanem mint jogtanár, politikus, mint a társalmi rend reformátora szólott, s épen azért nem is kívánt oly rendeleteket adni, melyeknek érvénye minden időkre szól. Kitűnik ez legvilágosabban azon mód és eljárásból, a mint a házassági elválást tárgyalta. Miután visszapillantott Mózes idejére, a ki „a férfiaknak keményszívűsége miatt“ megengedte az elválást: megjegyezte, hogy a ki nejétől elválik s mást vesz magához, házasságtörő! mert mit az Isten összekötött, embernek azt nem szabad szétválasztania. Egy esetben azonban maga Krisztus is megengedi az elválást, t. i. a női hűtlenség esetében, megemlítvén, miszerint Mózes előtt a házasság felbonthatlan vala. Hol van itt valamely meghatározott alaptörvényhez való makacs ragaszkodás? Hisz a mondottak inkább azt bizonyítják, hogy a házasság-elválásról vélemény a műveltség foka szerint, melyet az ember elért, változásnak van alávetve! Mily különbség van ama társalmi állás között, melyet Pál apostol a corinthusi egyházhoz irt I-ső levelében jelöl ki az asszonyoknak, és a között, melyet századunk ad nékie. Pál apostol azt mondja: „az asszony a férfiert teremtetett“; a mi korunk ellenkezőleg azt tanítja, hogy az asszony „önmagáért“ teremtetett, s a férfivel egyenjogu! És azon törvény, mely a műveltség első fokán állók számára állíttatott föl, a mi korunknak lényegesen változott társalmi viszonyaira is birjon jogérvénnyel? Avagy Krisztus, a törvényhozók legbölcsebbike kívánta azt? Ő bizonyára csak azon törvényeknek tulajdonított örök érvényt, melyek az ember változatlan, örökké tartó érzeire, kívánat-, s szenvedélyeire vonatkoznak, tehát tisztán a hit, az erkölcs törvényeinek, nem pedig a politikai, társalmi intézvényekre vonatkozó nyilatkozatainak, tehát a házassági elválásra vonatkozó véleményének sem tulajdonított örök érvényt.

De mit használ minden okoskodásunk, ha az egyházi zsinatok a házasság felbonthatlanságát a katolikus egyház dogmájává

avatták fel? Szigoru orthodox állásponton, semmit; de a reformok szempontjából annyit, hogy a népnek könnyebb leend, az egyházi zsinatoktól eltérő véleményre is szert tenni, ha meggondolja, miszerint Krisztus tanának terjesztői e földön a vallás teréről leléptek s egy idegen térre tévedtek akkor, a midőn Krisztus egy oly nyilatkozatát, — melyet egy társalmi kérdésre adott, melyet dogmaként fel nem állított, felállítani bizonyára nem is akart, — minden időkre szóló, megrendíthetlen hittörvénynyé emelték. Avagy nem jött még elő hasonló tévedési eset? Nem nyúlt-e hivatlan kezekkel Róma a legújabb időben is az állami törvényhozás hatalmi körébe, a midőn semmisnek nyilatkozatát ki egy állam alaptörvényét, s a hívőket felbontá a kötelezettség alól csak azért, mert az a hierarchia hatalmával — házasság tekintetében — ellenkezett? És nem utasította-e vissza egyhangulag a mai műveltség fokán álló világ e beavatkozást? hogy hová czéloznak, mi rí ki a leendő római zsinat előmunkálataiból? Nem sorakoznak-e a legkatholikusabb államok e zsinat ellensúlyozására? S Róma újabb határozata nem zárta-e ki az idegen hatalmak követéit a zsinatból? Tehát rólunk, de nélkülünk akar Róma határozni? Nem áll a laikusnak jogában véleményt szereznii a fölött, vajjon mi tartozik a valláshoz s mi nem? Hisz akkor a papi felsőbbtség az egész életet a vallás dolgává tenné, az élet minden részére törvényt alkotna, s a hívőknek békésen, mindenbe bele kellene nyugodniok! Nem, a tekintélyhit vak kora elmúlt! Szabad szellem lengi át a földet, az önvizsgálat szelleme, a vallásalapító értelmében, a ki megparancsolá: „Vizsgáljatok meg mindent, s a jót tartsátok meg!”

Nem altathatjuk el többé elménket, ha vallási ügyekkel foglalkozunk, s meg kell, hogy engedjék nekünk is ítéletet hozni a felett, vajjon a házasság egyházi vagy pedig társalmi intézmény-e? vajjon a vallás vagy pedig a természet parancsa-e? Mi társalmi intézménynek ismertük fel, s kénytelenek vagyunk a jogot — polgári törvények által szabályozni azt — az államhatalom számára igényelni. Kénytelenek vagyunk, daczára hogy az egyház a házasság felbonthatlanságát dogmává emelte, azt, ha czéljával ellenkezik, felbonthatónak nyilatkoztatni ki!

A házasságon alapszik az egész érző természet. Minden, a mi vagyok, a mim van, általa van. Csak általa jöhetek, megengedett módon, a világra; csak az ő szárnyai alatt nevelkedhetem s fejlődhetem, mint gyermek, testileg s szellemileg ép, erkölcsös emberré; csak az ő ágairól szakaszthatom le egyedül a legnagyobb boldogság legbájosabb virágát, legédesebb gyümölcsét, melyet e föld terem; csak általa vethetjük el nemünk megifjítása s fentartására emberhez méltóan, a magot. A házasság nemünknek létkérdése; és — ez életkérdésben egy, a dogmák lánczaiban sínlődő papság kegyelmének vagy kárhozatának adjuk át magunkat? Azon papságnak, a mely a házassági intézmény az emberi természet jogos követelményei iránt oly kevés értelmet tanusít, hogy Krisztus és az apostoloknál is keresztényibb módon a házasságot tagjaitól megtagadja? Azon papságnak, a mely — tekintsünk a zárdák redői közé — nemesak saját fogadalmát, hanem az emberi méltóságot is lábbal tapodja? Mily sajnálatra méltó volna sorsunk! Tekintsünk kissé szét. Mi egy szeretett lényvel házasságra lépünk, de miután ez egy más hitfelekezetnek a tagja, szemünk elé terjesztik az egyedül üdvözítő egyház dogmáját, a mely földi boldogságunk, szerelmünk tárgyát, eretnekké bélyegzi, s az oltártól visszautasíttatunk. — Vagy: házasságra léptünk. Évekig nyögünk e szerencsétlen viszony nyomása —, egy durva, nemtelen férfi hatalma, egy utált nő ölelései alatt; büszke önérzetünk lassan lassan eltűnik, lelkünk elveszti rugékonyságát, erkölcsi érzetünk tévedez. Végre észretérünk, megmentjük azt, a mi még a házassági hajótörés után erkölcsi erőnkől életbátorság szívünk melegéből megmaradt, és egy másik házasság boldogságában igyekszünk az elsőnek nyomorát feledni. Ám vállvonítva mutat a papság ama kötelékre, melyet még mindig — mint a fogoly madár a lábaira kötött szalagot — magunk után húzunk; vállvonítva mutat azon dogmára, a mely e köteléket felbonthatlannak nyilvánítja s első házasságunk halálával vigasztal! Ámde mi nem akarjuk elfogadni boldogságunkat a halál kezéből s miután jó sokáig küzdöttünk a közvéleménnyel, a végső uton, a természeti házasság útján keressük boldogságunkat föl. Itt, az ugynevezett

erkölesi rendőrség lép az utunkba s arra int, miszerint a házasság az államban csak akkor engedtetik meg, ha az törvényesen kötött. Így az egyház dogmája és az erkölesi rendőrség közepette kétségbe eshetünk, vagy pusztá vigasztalással kell beérnünk. Bocsánat a tréféért, a harag szülötte ő!

A házasság sorsa a dogmák uralma alatt, s az ilyen viszonyok között, akként alakul, a mint épen ecseteltük. Rohanjunk belé nyitott szemekkel, mint a vakok? — S ha szabad kérde-nünk, miért ragaszkodik oly makacsul a katolikus egyház a házasság felbonthatlanságához, daczára hogy ellene száz meg száz természeti és ész-ok szól s a kor műveltségével rokonszenvezőbb protestáns egyház azt régen elvetette? Változtatlanul adták-e át a jelennek, Krisztus tanát minden pontjában a katolikus hit őrzői és hirdetői? Nem tértek-e el tetteleg néha a hagyománytól? Nem mondá-e Krisztus: „Az én országom nem e világból való“. S helyettesének országa „az egyházi állam“ még is „e világból való“. — Nem voltak-e Jézus tanítványai egyszerű halászok, kik tanait minden nemzeteknél mezítláb hirdették, csak a hívők vendégszeretetéből élve? S hivatalutódaik mégis mily roppant birtok, számos palota, nyári lak, fényes jövedelem, kényelmes fogatok birtokosai! Ezt azonban korántsem vesszük rossz néven, mert épen az ő példájok bizonyítják, hogy a megváltozott társalmi viszonyok hatalmának mindenki kénytelen meghajolni. Ám a méltányosság azt kíváná, miszerint ők is a modern műveltséget számba véve, egy elévült dogma kedvéért ne kívánják az emberiség felétől boldogságuk legnagyobb részét áldozatul. Türelmesebbek lehetnének! Ha egyszer észre vesszük, hogy az élet fényűzéséről lemondtak, elődeiknek egyszerűségét felöltötték, akkor majd mi is meglátjuk, mennyit és mit áldozhatunk fel földi javunk s boldogságunkból. Addig azonban engedjék meg nekünk életünket e meglehetősen tövises bolygón a polgári házasság által oly kényelmessé alakíthatni át, a mint épen lehetséges!

Szabad állam, szabad egyház.

A házasság a család nemzője; a társaságot a családok összesége képezi; a társaság az államban nyeri szervezetét; az erkölcsi tökély magaslatán álló, vagy legalább a felé törekvő államot család s házasság nélkül gondolni nem lehet; a házasság a modern állam létkérdése. A házasságra tehát az államnak a legnagyobb gondot kell fordítani, s minden külbefolyástól, mely a sikert hátráltatná, meg kell óvnia. Az államnak kell tehát a házasság intézvényét törvények által szabályoznia; e törvényeknek — menten minden vallási alapelvtől, egyházi dogmától — tisztán társalmi, laikus forrásból kell eredniök, tisztán polgári házassági törvényeknek kell lenniök. Minek is avatkoznék az egyház, mint a mely tisztán vallási, lelki dolgokkal foglalkozik, egy oly világi ügybe, mint a házasság? Törvényes s rendes uton bizonyára nem is teszi azt, de igen is egy idegen hatalom terére — az állam szabadságára irányzott túlkapások útján, a melyre már a hierarchiai-hatalom utáni törekvése oly sokszor léptette, s a mi által a kereszténységnek nem csak lelkét, hanem testét is kormánybotja alá akarta vetni. E túlkapásokat visszaodázni, a házasságra nézve az egyház és az állam jogigényeit meghatározni: a polgári házasság törvényének feladata, czélja.

Ha a katolikus egyház fejlődési menetében az emberi lélek és kedély fejlődésével lépést tartott volna: soha se vált volna érezhetővé az egyházi hatalomra nézve a házasságnak világi térre való átvitele, mert akkor a Canon törvényeiben épen azon tiszta, szabad eszmékre lelnénk, mint a minők a modern polgári törvényekből

lehelnek. Ily egyenlő haladás azonban — nem lehet eléggé fáj-
lalnunk — sehol sem észlelhető. Ellenkezőleg a katolikus egyház
a kor szellemével mindenütt a legnagyobb ellentétbe helyezte magát.
Vas következetességgel átkozta meg a műveltség, a haladás min-
den vívmányát, a tudományok előmenetét, a kor kivánalmait, melyek
a biblia földtani, csillagászati s társalmi nézeteivel ellenkeztek, és
a biblia bizony bizony sem a csillagászat, sem a földtan tudománya
sem pedig társalmi-politikai vezérkönyv. Ellenkezőleg a katolikus
egyház még mindig — minden más hitfelekezetűek iránt türel-
metlen lévén — a családok és a községek kebelébe a vizsály
magvát szórja.

A katolikus, mint állampolgár, a felvilágosodott kor magas-
latán álljon és vallás dolgában elmúlt századok sötétsége fedje?
Lehetséges ez? Tegyük kezünket szívünkre! Hány katolikus,
katolikus még az orthodox egyház értelmében, azok közül, kik a
modern műveltség s a folyton művelődő szellem gyümölcseit elsajá-
tították? Nem törült-e ki mindegyikünk hitvallásából egyik vagy másik
hittételt, melyet az egyház megdönthetetlen dogmaként állított fel?
Hányan volnának kénytelenek bevallani, ha hitvallásaikat komolyan
megvizsgálnák, hogy régen megszűntek igaz katolikusok lenni,
hogy már csak nevek után s ajkukkal azok? Hányat szólítana fel
lelkiismerete a protestantismushoz való áttérésre, mert: „ajkaid mit
se valljanak a mit teljes szíveddel nem hiszel!?” E lépéstől azon-
ban vallási közöny, fásultság s azon oknál fogva tartózkodnak,
mert hisz a katolikus egyház kebelében, szakadárságuk daczára,
akadálytalanul élhetnek. De jaj nekik, ha ama hit, mely sajátjuk,
és az, melyet vallanak, a gyakorlati életben vizsályba ejti őket.
Jaj nekik, ha mint katolikusok szerencsétlen házasságra léptek
s a felbonthatlanság dogmájában nem hisznek; ha meggyőződésök
ellenére, kénytelenek egész éltökön át ama házasság kínos lánczait
viselni. Az igaz katolikus, ki e világot csak a lemondás, a kísértés
helyének tartja s minden szerencsétlenségben, mely őt éri, csak a
gondviselés működését látja e hitében, mindazon sebekre, melyeket
a szerencsétlen házasság ostora vert testén, gyógyító írta fog lelmi.
A ki ellenben már ez élettől kíván boldogságot, a ki bensejében

ama szellem leheletét érzi, a mely azt parancsolja: „segíts magadon, és az isten is fog segíteni“, — mivel vigasztalja az magát? Igaz, szenvedésének — egyrészt maga oka; mért lépett oly dogma szerinti házasságra, melyben nem hisz?! Ám legyünk méltányosak; épen e tekintetben a legnagyobb elnézésre méltó az ember. Mert ki az, a ki szerelmének, boldogságának örökké valóságában ne hitt volna akkor, a midőn az oltár előtt teljes szivéből hangoztatá az „igent“? Csak midőn tévedését látta be, csak akkor vette észre az ember a dogma korlátait, melyeken csak a halál képes átlépni! De az államnak nem szabad tagjait ama ellentétnek, mely a modern műveltség kívánalmai és az elévült Canonjog tételei között létezik, feláldoznia; az államnak fel kell szabadítania a házasságot minden dogmatikus befolyástól; az államnak tökéletes hitfelekezet nélküli házasságot kell teremtenie!

Bármely oldalról vizsgáljuk is a házasságot, közte s a vallás között összefüggésre sehol sem lelünk. Avagy a férfi s a nő közti szerelem, a legtisztább, a legnemesebb, a legszellemibb a vallás dolga? A szeretők eljegyzése, mely szerint szív és kéz, test és lélekkel egymáséi, a valláshoz tartozik-e? Vagyoni állapotuk rendezése, a házassági élet viszonya, a gyermekek nevelése, a vallás körébe vág-e? Épen ez utóbbi tekintetben használhatná föl talán a Clerus különös befolyását arra, hogy az oly államban, melyben uralkodó egyház létezik, a türelmetlenkedő hit szánára, s a más-ként hívők elnyomására tanodát képezzen! Ám a vallás türelem országában, a hol uralkodó egyház nem létezik, a házasságra nézve e specialis érdekét is elveszté. Legalább az államnak, ha csak a türelem elve ellen nem akar vétkezni, ez érdeknek kedveznie nem szabad.

De miként gondoljuk tehát a szabad államnak és a szabad egyháznak viszonyát a házasságra nézve gyakorlatilag? Úgy, hogy az egyház az államnak, az állam pedig az egyháznak — szabad akaratjára bizza a dolgot, a mig az utóbbi az előbbinek törvényei ellen nem cselekszik, mert ez esetben, mint minden más társalom, az egyház is az államnak felelős. Minden cselekvény, mely a házasság létrehozására megkivántatik, egyedül az állam

hatalomból veszi eredetét. Az eljegyzettek személyes képességét a házasság megkötésére az állam határozza meg; az kutatja ki a netán létező házassági akadályokat, az veszi át az eljegyzettek önkénytes s ünnepélyes nyilatkozatát a házasságra nézve, az szolgálhatja ki a házassági okiratot stb. Hasonlókép az állam mondja ki a házasság felbontását, vagy a házasfeleknek ágy és asztali elválását, mint a felbontás előkészítő rendszabályát. E cselekvényeknél kizárólag csak a polgári házassági törvények határozataihoz van kötve, hitfelekezetséget e tekintetben nem ismer. Ha a házasság a polgári hatóság előtt törvényesen megkötött, a házasfeleknek szabadságában áll, a vallási megszentelést is igénybe venni; kényszernek azonban e tekintetben, magától értetődik, léteznie nem szabad, polgári szempontból teljesen mindegy, akár a házasság egyháziilag megszenteltetett, akár nem. A katolikus egyház, dogmája szerint, e viszonynak a szentség jellegét fogja kölcsönözni s a felbonthatlanság bélyegét fogja reá sütni; a protestáns egyház pedig, rövid beszédben, a megkötött szövetség fontosságát fogja a házások szeme elé tárni s az ég áldását reájok kikérni, szóval minden vallási felekezet saját hit elvei szerint jár el. E cselekvények azonban csak az egyházi körre nézve birnak hatással. Mert például, ha a polgári bíróság előtt a házasság felbontását katolikus házasfelek kívánják, az, ha törvényes ok létezik, a felbontást, nem tekintve, hogy arra a szentség s a felbonthatlanság bélyege üttetett, ki is fogja mondani. Nem különben az elválasztott katolikus házasfeleknek új házasságkötésre engedélyt is ad. Ez, a polgári házasság, a dogmától emancipált válásfelekezetség nélküli állam fogalmában rejlik. Ellenben, ha a házasfelek e második házasság megszentelésére is felkérlik a papot, szabadságában áll, azt tőlök megtagadni, mert a katolikus egyház szerint az első házasság szentsége még fönn áll. És senkinek sem fog eszébe jutni, ezért a papnak szemrehányásokat tenni, mert dogmája szerint s így jogosan cselekszik. Ez a szabad egyháznak fogalmában s lényegében rejlik. E megtagadás által nem is érezheti magát senki sértve. Mert, ha a visszautasítottak igazi katolikusok, első házasságukat a dogma szerint felbonthatlan-

nak kell vala tartaniok s hitelveik szerint, más házasságra nem is lett volna szabad lépniök, s ha ezt még is megtevék, meg kell nyugodniok, ha egyházuk e tettöket nem helyesli. Ellenben ha lelkiismeretök e második házasságot megengedhetőnek tartja, már is megszűntek igazi katolikusok lenni, s kötelességökben állott volna, mielőtt e második házasságra léptek, a katolikus egyházból kilépni, mert senkinek sem szabad oly hitfelekezethez tartoznia, a melynek alapelveit többé nem osztja. Hogy tehát külső vallomásukat a szív vallomásával öszhangba hozzák, nem marad egyéb hátra, minthogy a protestantismushoz térjenek át, a mely a házasság felbonthatlanságának dogmáját nem ismeri.

Egyébiránt minden állampolgárnak, a hol szabad egyház létezik, a hol egyenjogú vallásfelekezetek vannak, fel kell magát azon véleményről szabadítania, mintha az embernek lelkiismereti s becsületbeli kötelessége volna, örök időnkig ama hitfelekezethez ragaszkodni, melyhez épen tartozik. Az ilyen meggyőződés a vallás lényegét félre ismeri, s nem egyéb, mint az államegyház gyümölcse, a vallási türelmetlenség gyermeke, a mely szerint magát minden egyház csálhatlannak, s egyedül üdvözítőnek tartja, a mely szerint a hit változtatása egyenfogalmú a szakadás- az eretnekséggel.

Míg ellenben a vallásosság tisztább fogalma azt mondja, hogy az embernek minden pillanatban csak azt szabad vallania, a mi szívében legszentebb meggyőződésként él, mert minden más vallomás: száj- és hazugvallomás. Az embernek, hit dolgában, a jobb meggyőződéstől nem szabad elzárkóznia, s a hit változása reá nézve, az igazság iránti kötelesség. Megtörténhet, hogy valamely állampolgár vallási meggyőződése az államban létező felekezetek egyikével sem hangzik össze, s jogosan egyikhez sem számíthatja magát. De épen ez egy új indok az államhatalomra nézve, miszerint e hitfelekezet nélküli teremtmények számára is a házasság fontos intézményét a dogma befolyásától emancipálja, megemlékeztvén ama alapelvről, mely szerint a hitvallásnak a házassággal semmi köze, hogy a vallás a lélek s nem az állam dolga.

Házassági akadályok.

Előre is bocsánatot kérünk az olvasótól, ha a házassági akadályok ép oly fontos, mint nehéz feladata iránt nagyon gyökeres követelésekkel lépünk fel s oly házassági akadályok megszüntetéseért perlekedünk, a melyek eddig nagy tetszésben részesültek. Ennek azonban álláspontunk levén oka, legyen érte felelős. A házassági intézményt nem csak felszínén vizsgáltuk, hanem, hogy jól felfoghassuk, egészen gyökeréig bocsátkoztunk s azt találtuk, hogy a házasság sem az állam, sem az egyház teremtménye, hanem természeti törvény. Meggyőződünk arról, hogy minden ismérveivel homályos ösztönkép az érző lény természetében létezik s legtökélyesebb alakjában, mint felbonthatlan egynejtűség, az állatoknál is létezik. A házasságnak, mint természeti törvénynek felfogása hozza magával, hogy keveset törődünk azzal, vajjon mivé lett a történeti kifejlés útján, nagyrészt mesterkélt viszonyok alatt a házasság; és hogy azon kérdés megfejtésében, mily alakot veendő fel a házasság, a természet tiszta szaván kívül más birót nem ismerünk. Ezen ismérvre vezetjük vissza a házasság eszméjének minden életkifejezését s azon alakot fogjuk a legjobbnak találni, a mely az ember erkölcsi érzetének leginkább megfelel.

E szempontból véve a dolgot, kétségtelen, miszerint oly házassági akadályok, melyek csupán dogmatikus szemlélődésen alapulnak, tehát sem a papi felszentelést, sem a nőtelenség ünnepeyes fogadalmát el nem ismerjük. A házasság reánk nézve társalmi intézmény, melynek a hittel, a dogmával semmi köze. Mi a házasságot minden dogmatikus befolyástól felszabadítottuk s tisztán

polgári házassággá emeltük. Eszünkbe sem jő a jegyesek hitvallása után kérdezősködni, valamint azután sem, vajjon hitfelekezetüknél magasabb rangot viselnek-e, vajjon papok vagy valamely rendhez tartoznak-e? Mert, ha mindezekre tekintettel lennénk, önmagunkhoz volnánk hűtlenek, s míg egy kézzel a házasságot hitfelekezetesség nélkülinek addig más kézzel, dogmatikussá avatnók fel. Mi tehát a papot, vagy az apácát, a ki a szüzesség fogadalmát letette, a polgári házassági törvény szerint egyszerűen összefogjuk adni. A kath. egyház e dogma ellenes házasságtól áldását bizonyára megfogja tagadni, ellenben a protestáns egyház kétségkívül megfogja áldani, mert szerinte sem rendi fogadalom, sem pedig papi nőtlenség nem létezik.

Belátásunk szerint elmaradnak továbbá azon rokonsági, sógor-sági akadályok is, a melyek létüket nem az erkölcsiség követelményének, hanem szokás s präventiv tekinteteknek köszönik. Ilyenek pl. az unokatestvérek, nagybátya és unokahúg, nagynéne és unokaöcs közötti rokonsági akadály, nemkülönben az egyik és a másik házasság unoka testvérei, nagybátyja, nagynénje közötti sógor-sági akadály. Szerintünk pl. a nagybátya unokanénjét, unokahugát; a férj neje nagynénjét mindenkor nőül veheti. A törvényhozók e mellékágú rokonsági és sógor-sági akadályok felállításánál nem a természet, nem a vérség szavára hallgattak, hanem különös rendőri czélok lebegtek előttök; korlátokat akartak helyezni a rokonsági kötelékek által egymáshoz oly közel álló személyek bizalmas-sága elé; elejét akartak venni az azok között netán kifejlődő erkölcstelen viszonyoknak, megfosztván őket, a házassági akadály felállítása által, a lehetségtől, kifejlett de meg nem engedett szerelmi viszonyukat házasság által szentesíthetni; gondoskodni akartak a nép phisikai ereje s egészsége fentartásáról, miután a közeli rokonnok házasságából gyakran gyöngé, satnya utódok származnak. A ki azonban az erkölcsiség eme tévedéseit házassági akadályok felállításával véli megakadályozni: az dobbal akar verebet fogni. Az erkölcstelenség ellen csak egy biztos óvszer létezik s az, az erkölcös nevelés. A fennebbi népfentartási ókból hozott tilalom személyes szabadságunknak jogtalan korlátozója! A rendőri rend-

szabályoknak nem igen vagyunk barátjai. Végre, hogy e mellék rokonsági és sógorsági akadályt nem erkölcsi okból alapította meg a törvényhatóság, eléggé bizonyítja azon tény, miszerint ezen akadálytól maga is gyakran felmenti a rokonokat. Mi a következő kettős esetet állítjuk fel: Vagy erkölestelen a nagybátya és az unokahúg, valamint a nagynéne és az unokaöcs közötti házasság, vagy nem. Ha erkölestelen, akkor az egész világra nézve az, s alóla ki sem menthet fel. Ha pedig nem erkölestelen, akkor miért a tilalom? Mi az egyenjogúsággal tartunk s kivételt nem tűrünk; mert a hol kivétel létezik, az reánk nézve nem jog. És — mennyire ártott a vallásos ember előtt a katolikus egyház tekintélyének az, hogy e dogmatikus akadály alól az ember pénzzel megmenekülhetett. Furcsa dolog az erkölcsiség! Fogalma az emberiség műveltségi fokától függ, s a nép műveltségének időleges kinyomata! A mi az oldalágú rokonok és sógorok közötti házasságot illeti, erkölcsi érzetünk a modern törvényhozás szellemével öszhangzik, csak hogy mi szabály szerint engedjük meg azt, a mit amaz kivételkép engedélyez.

A házasságtörést sem fogadhatjuk el továbbá mint házassági akadályt. Mert itt épen azon erkölcsi rendőrség tekintetbe vétele uralg, mint fönebb.

A törvényhozás, midőn a házasságtörőknek az egymással házasságot lehetetleníté, a házasságtörést akarta megakadályozni, s attól elijeszteni. Eltekintve attól, hogy ez ijesztő eszköz a gyakorlati életben kevés eredményt ígér, mert azon tudat, miszerint egymással házasságra lépni csak a késő jövőben van kilátásuk, két heves szenvedély ragadta személyt, aligha fogja visszatartani pillanatnyi vágyaiknak kielégítésétől; de még az a különös körülmény is előfordul a házasságtörésnél, hogy csak a sértett fél kívánságára vizsgáltatik s büntettetik meg a sértő. Tehát a megsértett házassfél önkényétől függ, a házassági akadályt — a mennyiben a házasságtörés megvizsgálását követeli — előrántani. Ha ellenben ezt elmulasztja, házassági akadály nem forog fenn. Ugyanazon egy cselekvény tehát míg az egyik házasságtörőre nézve a házassági akadály nehéz következményeit vonja maga után, addig a másokra

nézve következmény nélkül marad! Mily jogegyenlőtlenség! Szabad-e az ily társadalmi büntetést vagy kegyosztást a magány személyek tetszésére bízni? S mi gyakran megtörténik, hogy a büntetés is a nagyobb vétkest szabadon hagyván, a kisebbet éri csak. A ki durva érzékiség által vezetetik házasságtörésre, a ki azt csak a percznyi kéj kedvéért követi el, a ki soha sem gondolt azon személylyel, ki átengedte magát, komolyabb viszony, még kevésbé házasságra lépni, tehát az alacsony, anyagi ember, a veszélyes kéjencz, a csábító, büntetés nélkül marad. Mert mit törődik ő azzal, hogy sötét tette házassági akadályt szül, miután csak percznyi élvezetre, házasságra soha se gondolt. Reá nézve tehát e házassági akadály tökélyesen elveszti ama ijesztő hatást, melyet a törvény elérni vélt. A nemesebb ember ellenben, a ki nem pillanatnyi érzéki inger, hanem mélyebb lelki és kedélyi jelességen alapuló vonzalom által ragadtatott egy házas egyénneli tiltott viszonyra, a ki e viszonyt komolyan veszi, szerelme tárgyával tartós egyesülésre, házasságra gondol, tehát a solidabb, a szilárdabb jellem, a törvény egész szigorát érzi magára nehezülni; a házasságtörés házassági akadályá alatt egyedül ő szenved; csak reá gyakorolhat az ijesztő hatást, mert csak az ő szeméi előtt lebeg jelenén kívül jövője is. Igazságos-e azon törvény, a mely a solidabb emberre alkalmazható csak, a könnyelműbbre pedig nem? a mely csak a kisebb vétkest bünteti, a nagyobbbat pedig el nem éri? Épen azon esetben, ha a viszonyok már annyira fejlődtek, hogy az ember sorsát egy más ember sorsához kötni el van határozva; ha egy legyőzhetlen vonzalom, talán a körülmények különös lánczolata által vezetettett ama benső frigyhez; ha a megzavart házasság további föntartására minden lehetőség eltűnt, s egy új házasságra nézve — az első feloldhatlansága miatt, — egyetlen remény sem mutatkozik, épen ezen esetben a törvénynek nem kellene éles fegyverrel itélnie, hanem a tényeket számba véve, egy oly szövetség törvényességét kellene kieszközölnie, a mely ellenkező esetben törvénytelenül fog az egész életen át vánszorogni. Ne értse nek félre. A házasságtörésnek nem akarjuk utját egyengetni, sem arra ösztönözni akkor, a midőn egy fenálló házasság rombadöntéseért, jutalmul egy új házasság köthetését helyezzük kilátásba, de

azt sem akarjuk, hogy véle oly következmény maradjon kapcsolatban, a mely jogtalan s az igazságot félre vezeti, a mennyiben csak a kisebb bűnöst bünteti.

Miután közelebbről meghatároztuk azon házassági akadályokat, melyeket elhagyandóknak vélünk a polgári házasság törvényeiből, nem marad egyéb hátra, mint azokat megjelölni, a melyek megtartandók. Az előbbeni levelekben kifejtettük, miszerint a tiszta, durva érzéki gyönyör által meg nem zavart hangja a természetnek, ép úgy, mint az emberi ész, az egynejtűséghez vezet, egy törvényesen megkötött házasság akadály tehát egy új házasságra nézve. Hogy szülők, nagyszülők és testvérek között házasság ne köttessék, minden erkölcsi érzetű embernek már a vér szava fogja mondani. Nevezetes, hogy az erkölcsiség fogalma, az idők folytával e tekintetben is igen megváltozott, mert az ókorban, az emberinem tovább terjesztésről fogalom a testvérek közötti házasságot mint vallási cselekvényt, megengedé. — Ellenkezik az erkölcsi érzettel az egyik házasságnak a másik házasság szülei, nagyszülei, testvéreivel kötött házassága, mert a férfi s a nő közötti szoros nemi viszonynál fogva a közel sógorságban álló személyekkel nincs ugyan valódi vérokötélék, de igen is ahoz nagyon hasonló! — Ha az ara a házasság előtt egy más férfi által anyává tétetett, akkor ez házassági akadályt szül s a férj ezt felfedezve, a házasság érvénytelenségének nyilvánkozttatását követelheti; mert e fontos körülménynek az ara részéről történt eltitkolása nem egyéb csalásnál, a mely a férjnek, egy idegen gyermeket törekszik sajátjaként alácsusztatni, a mi oly kevés őszinteségre és nyíltságra mutat, miszerint az ily viszonytól boldog házassági életet nem várhatni. — Nemkülönbén házassági akadály az egyik vagy a másik fél nemi tehetetlensége, és pedig akár a házasság előtt létezett már, akár a házasság után fejlődött legyen ki. Mert habár a házasság lényegének felfogásában a lelki, a szellemi szeretetet az érzéki fölé helyezük, még sem tekinthetjük a férfi és a nő közötti viszonyt, melytől a nemi egyesülés meg van tagadva, házasságnak, s ez utóbbi, fogalmánál fogva magától szűnt meg. Nem szabad elfelednünk, hogy a nemi szeretet is, a természet által az emberbe ültetett ösztön, még pedig a legszen-

vedélyesebb, a leghevesebb; létezéséért nem lehet az embert okozni, erőszakos elnyomása testi sorvadás-, halál-, sőt őrültséghez vezethet! Valakit arra kényszeríteni, hogy egy oly házasságban maradjon, a hol a természet e követelményének eleget nem tehet, annyi, mint őt erkölestelenségre, házassági hűtlenségre, házasságtörésre kényszeríteni. A büntelen házasság iránti lelkesítést talán oly nagy, hogy az érzékiség kívánalmát elnémitja a másik fél; de talán oly hangosan beszél az ösztön szava, hogy meg kell hallgatni. Minden esetre, a megkárosított házasság számára igénybe kell venni a jogot, s az oly házasság felbontását kell követelnünk. E tekintetben talán kevésbé cselekszünk önérdék nélkül, mint az eddigi törvény, de a házasság fogalmának bizonyára inkább megfelelőleg. Hogy egy nehéz fogságra ítélt gonosztévő, míg fogsága tart, házasságra nem léphet, a törvényhozás alapelvének csak következménye, mert kötelező jogügyletre csak szabad léphet. — Nem léphetnek házasságra az oly személyek, kik a házasság kedvéért utjokban álló házasság felől élte után törekedtek. Ez eset természetesen lényegesen eltér a házasságtöréstől. Itt nem csak magányjog sértésről, hanem személyisértés-, életre törés-, bűnös tettéről van szó. Ily személyeknek a házasságot megengedni annyi volna, mint a büntettet megjutalmazni.

Elváási okok!

Már előbb említettük föl, miszerint a polgári házasságban az ágy s asztali holtig tartó elválásnak, mint az elválás surrogatuma-
nak helye nincs, és hogy az, a polgári törvényhozásban csak ideig-
lenes a végleges elválásnak megelőzője lehet. — A holtiglani ágy
és asztali elválás oly korcs alak, melyet a dogmatikus házassági
törvényhozás azért talált fel, mert belátta, hogy bizonyos körü-
lmények között lehetetlen két embernek a házassági viszonyt egymás
közt tovább is föntartani, a végleges elválást azonban nem mond-
hatta ki, mert a házasság kötelékét felbonthatlannak nyilatkoztatta
ki az egyház dogmája. Mily ellenmondás! Oly házassági kötelék,
mely mit sem köt össze! Feleség nélküli férj! Férj nélküli feleség!
Benső életviszony nélküli házasság! Ily következetlenséget csak
az követhet el, a kinek dogmatikai okoknál fogva logikája nem
lehet, mi azonban, kiket a dogma nem köt, minden fogalom tar-
talmát megvizsgáljuk s belőle csak azt fejtjük ki, a mit tartalmaz,
s miután a házasságot szerelemből származott férfi és nő közötti
benső életközösségű viszonynak tartjuk, nem nevezhetjük az oly
viszonyt, melyből szerelem s benső életközösség hiányzik, házas-
ságnak, s kénytelenek vagyunk az elválást, mely a szív s a kedély-
ben már rég megtörtént, törvény útján is kimondani.

Ha a felbontandó házasságból gyermekek nem származtak,
a dolog megfontolás alá sem jó. Mind a két házasság szabad, ala-
kítsa jövő életét mindegyike saját belátása szerint, az első házas-
ságban fel nem talált boldogságot keresse — talán meglesi — egy
másodikban. Nehezebbnek látszik a dolog ott, a hol egy harmadik

személy joga forog fenn, a hol a gyermekek családi nevelésre jogigényt tartanak. A nehézség azonban itt is csak látszólagos: mert minden esetben, a hol s a melyben a polgári törvény a végleges elválást lehetőnek tartja, a dogmatikus törvény az ágy és asztali elválást kimondja, a családi élet tehát itt is, ott is ketté szakad, s a gyermekek állapota egyiránt kedvezőtlen.

Egyébiránt kétségtelen, a két rossz közül, melyik a kisebb s mint ilyen melyik előnyösebb: a gyermekek családi élet elvesztése-e a házasság felbontásának következtében, vagy pedig a házasfelek erkölcsi méltóságának, az önbecsület, az egészség s talán az élet elvesztése-e, egy szerencsétlen, lealacsonyító, gyűlölt házassági viszony fentartása következtében? Minden esetre sokkal kedvezőbb állapotba jönnek a gyermekek a házasság felbontása által mint az ágy s asztali elválás által, mert így legalább kilátásuk van az anya vagy az atya új házasságra kelése által, egy új családi életre; míg ellenkező esetben az anyát egy intézet főnöknéje, egy nevelő, egy gazdaasszony vagy az atyának kedvese helyettesíti. Hiszszük tehát, hogy ki sem fog könyeket hullatni, ha a holtiglani ágy és asztali elválás helyébe a végleges elválást helyezzük.

Az elválási okok felállításánál leginkább azon alapelveket követjük, melyek a nem katolikus keresztények elválásainál irányt adók. Magától értetődik, hogy az elválást ki kell mondani, ha az egyik házastól házasságtörő, házastól gonoszul elhagyta, élete, egészsége után veszélyes módon tört, véle ismételten rosszul bánt; mert hol vannak itt a házasságnak szép ismérvei: a szeretet, igazság, hűség, ragaszkodás, gyöngédség, s a házastól jóléte s boldogságaérti gondoskodás? Mind ennek csak csunya torzképe néz felénk! Magától értetődik továbbá, hogy az elválást ki kell mondani, ha a házastól alacsony, szennyes indokból, pl. nyereszkedési vágyból súlyos bünt követett el; mert miként viseltessék iránta a másik házastól ama tisztelettel, becsüléssel, ama szerető csodálással, a mely nélkül emberhez méltó boldog házasság nem lehetséges? — A legélénkebben perlekedünk a házasság felbontásaért, ha a házastól között legyőzhetlen ellenszenv támad; mert nincs lelki állapot, a mely a házasság lényegeivel kiáltóbb eltentében

állana; — nincs ok, a mely a házasság felbontását élénkebben sürgetné mint az ellenszenv! Egy oly emberrel, kit nem szeretünk, kit tiszteletünk mérlegén alá süllyedni láttunk, szükség esetében lehet ugyan házasságban élni, de miként gondolható valakivel benső életközösség, a ki rokonszenv, szépszerűti tetszés, az érzékek megigézése helyett, utálat, undort, émelyt költ? a ki ellen lényünk minden rostja, szivünk minden dobbanása fellázad? Nem lehet az emberi természetről irtózatossabbat gondolni, minthogy erre képes! S épen azért nem csak akkor engedjük meg a végleges elválást, a midőn azt mind a két fél óhajtja, hanem kívánjuk akkor is, a midőn azt csak az egyik házastfél követeli, mert ama irtózatosságból, egy embert is kötelesség kiszabadítani. Az ismeretes törvényes eljárás, hogy a házasság kötelmét minél inkább fenntartsa, épen azon esetre nem figyelt, a mely a leggyorsabb segílyt sürgeti. Mert, ha már annyira ment a dolog, hogy mind a két házastfél egymásíránt legyözhetlen ellenszenvet érez, akkor már a veszély csekélyebb, akkor már egy fedél alatt is megélhetnek. Ha azonban az ellenszenv csak az egyik fél szivében létezik s a másik a házassági közösség folytatását kívánja; ha ily módon a nő eleven becsületérzet, gyöngéd kebel, emberi méltóságának élő öntudatában dologként, a megutált férj önkényének kénytelen áldozatává lenni: akkor, akkor nyomorultabb ő a legelvetemedettebb teremtménynél, a kit az erkölcs nem kínoz, a ki érzet és gondolat nélkül veti magát egy nyomorult pénzdarabért másnak a karjaiba! Ez legalább saját, habár elaljasodott akaratát követi; de az, teljesen akarat nélküli, a legszegényebb rabnő. Ne gyanúsítsanak túlzással! az élet látszólagos boldog külseje alatt gyakran rejlik ily nyomor! — Bocsánat, ha itt oly tárgyat érinténk meg, mely a gyöngéd érzetet sértheti. Ám a társalmi élet sebfoltjait a hamis szemérem leplével elfedni mit sem használ. Az erkölcsnek beteges, túlzott finomságából, mely a szavaktól megijed, nincs haszna az emberiségnek, hanem igenis, a szilárd erkölcsiségből.

A házassági végleges elválásnak még egy oly okát kell előhoznunk, a mely talán első pillanatban mosolyt csal némely olvasónak ajkára, tudniillik a házastfelek kölcsönös beleegyezését. Ez ok

már a mult század vége felé Franciaországban a „Code Napoleon“-hozi javaslatba felvétellett, s valóban a házasság lényegének csak következménye. A házasság fogalmát a vallási dogmák befolyása alatt természetes átmérőjén túl annyira kiterjesztették, hogy csak nagy nehezen lehet azt előbbi józan egyszerűségébe visszavezetni. — Mi a házasság lényege? Két ember egymást szereti, becsüli, csodálja s egymással a legbensőbb életközösségben akar élni. E szándékból nyujtják egymásnak kezeiket, hogy szív s lelki-frigyöket külsőleg is megerősítsék! Egyetlen szerződés sem veszi annyira az azt kötő személyek individualis tulajdonságait számba, s egynél sincs az ember annyira a tévedésnek kitéve, mint ennél. S ha már most a házasfelek belátják, hogy feltevéseikben csalódtak, hogy ama benső magasztos szeretettel nem bírnak, a mely nélkül házassági boldogságról szó sem lehet; hogy jellemeik s véralkatuk kirívó ellentéténel fogva a lét békés, nyugodt élvezetéhez soha sem juthatnak, — ilyesmit az ember gyakran csak a házasság után fedez fel: — legyenek mégis örökre egymáshoz lánczolva? S hogy két házasság elválhasson, meg kell azt mindig a házasságtörésnek, büntettnak, rossz bánásmódnak előznie? Minder szövetség megsemmisíthető, ha célját többé el nem éri! Minden, a mit emberek kötöttek, felbontható, csak a házasság nem? Ne ijedjünk meg, a házasság könnyen feloldhatásának gondolatánál s a visszaélésnél, a mely azzal elkövethető. Az emberre nézve a szokás épen az, a mi a holt anyagra a súlytörvénye. Nem oly könnyen bontjuk fel azt a viszonyt, melyben évekig éltünk, ha mindjárt kényelmetlen volt is; az ember kedélye az emlékezetnek számtalan szálával van a sötét, lakatlan szobához is csatolva; a fogoly végre börtönét is megszokja. Mielőtt valaki vén házat végleg elhagyja, kétszer, háromszor is visszatér; s ha végre mégis megteszi, bizonyára valami penészlett benne s roskatag volt. Lássuk a zsidókat. Régen gyakorolják már a házasságnak közmegegyezés által történt felbontási jogát, s mégis mily ritkán élnek azzal. Igaz, a visszaélés lehetséges. Azonban mivel ne lehetne a világon visszaélni?! Jobb, ha itt-ott, benső kénytetés nélkül, inkább önző indokból válik el egy vagy másik házaspár, mintha hideg, örömtelen, erőszakolt házasságban él, s a tűzhelyé-

nél fel nem talált boldogságot, azon kívül keresi. Egyébiránt a törvénykezési eljárás, a midőn a katolikus házasságoknak minden ok megemlítés nélkül kölcsönös beleegyezés útján, az ágy és asztaltóli elválást megengedi, a fenebbi elválási okhoz a legjobb úton közeledik. Tagadhatlan ez egyetlen szabad elv, a legliberálisabb alapelv, melylyel egy dogmatikus törvény bírhat. Tovább követni ez elvet, a házasság kötelékét magát megérinteni, tiltja a dogma! A polgári házassági törvény azonban ment minden hitfelekezeti lánczoktól. S ha a közmegegyezésen alapuló ágy és asztali elválás jogát, a közmegegyezésen alapuló végleges elválás jogává változtatja át, okkal ama liberális elvet csak más, változott viszonyokra alkalmazza.

A házassági elválás tételét tovább nem fejtegethetvén, csak egy pontot, a gyermekek nevelését, akarjuk még megérinteni. Lehetetlen, a természeti érzet tiltja, hogy egyetértünk ama alapelvel, mely a házasság felbontása s elválásztásánál gyakorlatban van s a Lajthán túli polgári törvénykönyv által elfogadtatott, mely szerint, ha a házasság felbontása a gyermekek nevelése iránt megegyezni nem tudnak, a fiúk csak ötödik, a leányok csak hetedik évökig maradhatnak az anya gondjai alatt, s e koron túl az atya kezébe jutnak. Hogyan? Az anya, a gyermekek tulajdonképi kiképezője, ki azoknak saját vérének s életének oltá be, ki azokat kimmondhatlan fáradság s gondnal, könyvek s éjjelezések között nevelte fel, végre kiket a természet bölcs intézkedése szerint sokkal bensőbben s áldozatkészebben kell szeretnie, mint az atyának: az osztozásnál ő, az anya annyira rövidíttessék meg? Hisz akkor a nevelésnek csak első nehéz munkáját volna szabad végeznie, s midőn a zsenge növények már kifejlődni kezdenének, midőn művének már örömeit is élvezhetné: akkor elveszik oldaláról a kicsinyeket s vérző szívvel hagyják őt a vigaszt nem nyújtó magányban; többé nincs rá szükségök; a mór kötelességét megtevé, a mór mehet! De talán czélirányos s a gyermekek nevelését előmozdítja a törvénynek ily szabványa? A hét éves leánynak talán már nincs szüksége az anyai ápolásra? Sőt ellenkezőleg, még hajadon korában és azon túl is szükségli az anya vezető kezét, és csak nagy ritkán az atya tanácsát. S mily nevelést adhat az atya, ki házából mint kereskedő, orvos, hivatal-

nok sat. sat. hivatásánál fogva többnyire távol van, a leánynak? Hisz rögtön idegen gondnokra kell azt bíznia, míg az anya, a természetes ápoló s őrző, maga vezeti a nevelést. Mily viszás dolog!

Még csak egyet! Fontoljuk meg, miszerint a gyermekek ily egyenlőtlen elosztása által, mily rettenetes fegyvert adunk egy durva férjnek kezébe, a nő ellen. Vegyünk például egy szerencsétlen házasságot; — sajnos, de kénytelenek vagyunk az olvasók előtt a házaseletnek árnyoldalait feltárni, a szerencsés házasság, a törvényt úgy sem szükségli, — vegyünk egy anyát, a ki férje részéről, a legsúlyosabb, a legméltatlanabb bánásmódban részesül, míg végre elhatározza magát, s kiállhatlan állapotának véget vetendő szabadságát visszakívánja. Vegyük fel, hogy gyermekei már azon kort érték el, a mikor a törvény őket, a házasság felbontása vagy elválásztásánál, az atyának adja nevelésre át. Nem utasíthatja-e a férj, a nőnek legjogosabb ellenkezését, legalaposabb panasztát, leghatározottabb kívánalmait a viszony felbontására nézve vissza, ama pusztá fenyegetéssel, hogy jogával élend, s gyermekeit mind visszatartja? Elfogja-e, ha gyermekeit igazán szereti, fogóságát az anya hagyni? Nem áldozza-e fel inkább legszentebb emberi jogait, nem marad-e inkább ama nyomorult járom alatt? Hisz már ama gondolat, hogy minden gyermekét elveszíti, elviselhetlen reá nézve! — Ily esetek már elégszer fordultak elő!

A mi véleményünk szerint csak egy igazi alapelv van itt: a leánykák maradjanak mindenkorra az anyánál, a fiúk pedig, ha gyermeki éveiket elhagyták s férfi kézre van szükségök, adassanak át az atyának nevelése alá.

Ezen alapelv az elválásra még fontosabb, mint a végleges felbontásra, mert amannál az anya részleges kielégítést sem nyer egy új házasságban; e pontot tehát leginkább azok szívére kötik, kik az ágy és asztali elválás intézményét a polgári házasságban is megtartandónak vélik.

Végszó.

Az olvasók közül talán sokan túlzottaknak itélik ama szavakat, melyeket e levelek elején a lajthántúli ideiglenes „Nothcivil-ehe“ polgári házasságról mondtunk. De a ki türelmes volt, s végig kísért figyelmével, az kénytelen lesz bevallani, miszerint az, a félrendszabálynál is kevesebb. Épen azért fordult el tőle már születésekor a Clerus, nyilvános bűnnek tartva azt, bezárta előtte ajtaját. Ámha mi, Lajthán innen, a mindenkit egyiránt kötelező polgári házasságot mondjuk ki, mint egy királyné fog az megjeleni, az ellenek is kénytelenek lesznek őt tisztelni, ha ugyan is a házasságra némi befolyást akarnak gyakorolni, a mennyiben a mindenkit kötelező polgári házasság az egyházi esketés alapja!

Lajthán túl eddig kétféle módon lehetett házasodni: a régi, szabályos, a szentség czeremóniaival körülvelt — és ha így nem ment, az új, kivételes polgári módon. Nem kellett-e önkénytelen azon véleményre jönni azoknak, kik a dolog mélyébe hatni nem képesek, hogy e két házassági mód között tartalmi különbség lesz, hogy az utóbbi becsre nézve, az előbbinél alkalmasint kevesebbet ér, mert csak akkor fordulnak hozzá, ha az egyház akadályt gördít a házasság elé?! Másként fog a nép is gondolkodni, ha az egyiránt kötelező polgári házasságot kimondjuk. Ki fog ez által, a házasságnak eddigi dogmatikus felfogása, a kedélyekből töröltetni s az egész intézmény társalmi alapra fog fektettetni. Elfog tűnni minden előítélet. Meg fog szűnni ama zsurlódás, a mely eddigelé házassági dolgokban az egyház s az államhatalom, az egyik és a másik hitfelekezet között vala, a mennyiben a polgári házasság,

mellőzhetlen alapja leend az egyházi esketésnek, és a papnak hivatal vesztés mellett leend házasság dolgában tiltva a polgári cselekvény előtt, vallási cselekvényt vinni véghez.

Meglehet, hogy a papság e tilalmat ignorálná; mi azonban előre is felteszszük, hogy a kötelező házasság behozataláig a püspökök immunitása a szentszékek működésével együtt megszüntetetik. Mert az egyháznak el kell foglalnia az államhozi természetes viszonyából eredt állását, s a dogma befolyásától, a házasságot s a házassági törvényt végleg fel kell szabadítani.

Ime bevilágítottuk a házasság lényegét, minden oldalról, minden irányban. Megmutattuk eredetét, célját, léte föltéteit, az egyház és államhozi viszonyát, és ezen utak egyike sem vezetett Rómába, hanem a polgári házassághoz!

